

BİRLEŞMİŞ MİLLETLER EKONOMİK, SOSYAL VE KÜLTÜREL HAKLAR KOMİTESİ'NİN 13 NO'LU GENEL YORUMU: EĞİTİM HAKKI^{7,8}

Yirmi Birinci Oturum, 1999⁹

Eğitim Hakkı (13. Madde)

1. Eğitim hem başlı başına ayrı bir insan hakkı hem de diğer insan haklarının gerçekleşmesinin ayrılmaz bir parçasıdır. Güçlendirici bir hak olarak eğitim, ekonomik ve sosyal açıdan toplum dışına itilmiş olan yetişkin ve çocukların yoksulluktan kurtulup, toplumlarına tam anlamıyla katılma yollarını edinmelerini sağlayan araçtır. Eğitim, kadınların güçlendirilmesinde, çocukların tehlikeli ve sömürüye dayalı işlerde çalıştırılmasının ve cinsel sömürüsünün engellenmesinde, insan hakları ve demokrasinin geliştirilmesinde, çevrenin korunmasında ve nüfus artışının kontrolünde hayati bir rol oynamaktadır. Eğitim, devletlerin gerçekleştirebileceği en iyi maddi yatırım olarak kabul edilmeye başlanmıştır. Ancak, eğitimin sadece pratik bir değeri yoktur: İyi eğitilmiş, aydınlanmış, özgürce ve engin düşünen aktif bir zihin insan yaşamının en değerli ödülllerinden biridir.

2. Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'nin iki maddesi, 13. ve 14. maddeler, eğitim hakkına ayrılmıştır. 13. madde, Sözleşme'deki en uzun madde ve eğitim hakkına dair uluslararası insan hakları hukukundaki en geniş kapsamlı maddedir. Komite, 14. maddeye dair (ilköğretime yönelik eylem planı) 11 No'lu Genel Yorumu kabul etmiştir; 11 No'lu Genel Yorum ve mevcut Genel Yorum birlikte ele alınmalı ve değerlendirilmelidir. Komite, dünya üzerindeki milyonlarca insan için eğitim hakkına sahip olmanın erişilmesi zor bir hedef olduğunun farkındadır. Ayrıca, birçok halde bu hedef daha da uzak görünmektedir. Komite, birçok Taraf Devlet açısından 13. maddenin tam anlamıyla hayata geçirilmesi önündeki aşılmasız güç yapısal engeller ve diğer engellerin farkındadır.

3. Taraf Devletlerin Sözleşme'yi uygulamalarına destek olmak ve raporlama yükümlülüklerini yerine getirmelerini sağlamak amacıyla mevcut Genel Yorum 13. maddenin normatif yönü (I. Bölüm, 4-42. paragraflar) ve ilgili yükümlülükler (II. Bölüm,

7 Birleşmiş Milletler Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi'nin 13 No'lu Genel Yorumu: Eğitim Hakkı (*United Nations Committee on Economic, Social and Cultural Rights, General Comment No. 13: The Right to Education*) metninin orijinali için bkz. <http://www.unhcr.ch/tbs/doc.nsf/099b725fe87555ec8025670c004fc803/ae1a0b126d068e868025683c003c8b3b> (erişim: 28 Eylül 2009).

8 Bu belgenin İngilizceden Türkçeye çevirisi Lema Uyar tarafından yapılmıştır.

9 E/C.12/1999/10 sayılı belgede yer almaktadır.

43-57. paragraflar) ve bazı ihlal örnekleri (II. Bölüm, 58-59. paragraflar) üzerinde durmaktadır. III. Bölüm kısaca Taraf Devletler dışındaki diğer aktörlerin yükümlülüklerine değinmektedir. Genel Yorum, Komite'nin yıllardır süregelen Taraf Devlet raporlarını inceleme deneyimlerine dayanmaktadır.

I. 13. Maddenin Normatif İçeriği

13. Maddenin 1. Fıkrası: Eğitimin Amaçları ve Hedefleri

4. Taraf Devletler, kamusal veya özel, resmi veya gayri resmi tüm eğitimin 13. maddenin 1. fıkrasında yer alan amaç ve hedefleri gerçekleştirmeye yönelik olması konusunda hemfikirdir. Komite, belirtilen eğitim hedeflerinin Birleşmiş Milletler Şartı'nın 1. ve 2. maddelerinde yer alan temel ilke ve amaçları yansıttıklarını dikkate almaktadır. Belirtilen hedeflerin birçoğu İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin 26. maddesinin 2. fıkrasında da yer almaktadır. Bununla birlikte 13. maddenin 1. fıkrası Beyanname'yi üç açıdan geliştirmiştir: Eğitim insan kişiliğinin ve "onur duygusunun" tam olarak gelişmesine yönelik olmalıdır, eğitim "herkesin özgür bir topluma etkin bir şekilde katılmasını sağlamalıdır" ve tüm "etnik" gruplar, uluslar, ırksal ve dinsel gruplar arasında anlayışı geliştirmelidir. İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin 26. maddesinin 2. fıkrası ile Sözleşme'nin 13. maddesinin 1. fıkrasında yer alan ortak eğitim hedeflerinin belki de en temeli "eğitimin insanın kişiliğinin tam olarak gelişmesine yönelik" olmasıdır.

5. Komite, Genel Kurul'un Sözleşme'yi kabul ettiği 1966 yılından itibaren, başka birçok uluslararası belgenin eğitim hedeflerini geliştirdiğine dikkat çekmek istemektedir. Bu bağlamda, Komite Taraf Devletlerin, eğitim sistemlerinin Herkes İçin Eğitim Dünya Bildirgesi (Jomtien, Tayland, 1990) (1. madde); Çocuk Haklarına Dair Sözleşme (29. madde 1. fıkra); Viyana Bildirgesi ve Eylem Programı (I. Bölüm, 33. paragraf ve II. Bölüm 80. paragraf); Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Eğitimi On Yılı Eylem Planı (2. paragraf) ışığında yorumlanan 13. maddenin 1. fıkrasında belirtilen amaçlara ve hedeflerle uyum göstermesini güvence altına almaları gerektiği görüşündedir. Belirtilen bütün bu metinler, Sözleşme'nin 13. maddesinin 1. fıkrasına uyum göstermekte ancak maddede yer almayan, cinsiyet eşitliği ve çevreye saygıya yapılan özel vurgu gibi, bazı konulara da değinmektedir. Bütün bu hususlar 13. maddenin 1. fıkrasının çağdaş yorumlarını yansıtmaktadır. Komite'nin bu bakış açısı, belirtilen metinlerin bütün dünyada yaygın şekilde kabul görmesi ile de desteklenmektedir.¹⁰

13. Maddenin 2. Fıkrası: Eğitim Görme Hakkı - Bazı Genel Tespitler

6. Her tür ve her düzeyde eğitime dair öngörülen şartların kesin ve gerektiği şekilde uygulanıp uygulanmadığı her ülkenin kendi koşullarına göre değerlendirilecekse de, her tür ve her düzeyde eğitim aşağıda belirtilen birbiriyle bağlantılı ve gerekli nite-

¹⁰ Herkes İçin Eğitim Dünya Bildirgesi 155 hükümet temsilcisi tarafından kabul edilmiştir; Viyana Bildirgesi ve Eylem Programı 171 hükümet temsilcisi tarafından kabul edilmiştir; Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'ye taraf devlet sayısı 191'dir; Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Eğitimi On Yılı Eylem Planı Genel Kurul'un oybirliği kararıyla kabul edilmiştir (49/184).

liklere sahip olmalıdır:¹¹

(a) Mevcudiyet - Taraf Devletin yetkisi altında yeterli sayıda ve işlevsel halde eğitim kurumları ve programları mevcut olmalıdır. İşlevsellik, eğitim kurumları ve programlarının gelişme imkânları da dahil olmak üzere birçok etmene bağlıdır, örneğin; bütün kurumlar ve programlar, doğa koşullarından koruyan binalar veya benzeri unsurlar, her iki cinsiyet için de sağlık imkânları, temiz içme suyu, eğitimli ve görevli olarak uygun ücret alan öğretmen kadrosu, eğitim materyalleri ve benzeri ihtiyaçların karşılanabilmesi. Bazı kurumlar ve programlar ise, kütüphane, bilgisayar ve bilişim teknolojisi imkânlarının varlığına ihtiyaç duyabilir.

(b) Erişilebilirlik - Bütün eğitim kurumları ve programlar, ayırım gözetilmeksizin Taraf Devletin yetkisi altındaki herkes için erişilebilir olmalıdır. Erişilebilirliğin birbiriyle kesişen üç boyutu mevcuttur:

Ayrımcılık gözetmeme - Eğitim, özellikle en çok mağdur olma potansiyeli taşıyan gruplar açısından, ayrımcılığın yasaklandığı konuların hiçbirinde ayrımcılık gözetilmeksizin, herkes için hukuken ve fiilen erişilebilir olmalıdır (bkz. ayrımcılık yasağına ilişkin 31-37. paragraflar).

Fiziksel erişilebilirlik - Eğitim, fiziksel olarak güvenli şekilde erişilebilir olmalı, makul ve uygun bir coğrafi bölgede verilmeli (örneğin mahalli okul) veya modern teknoloji aracılığıyla (örneğin “uzaktan eğitim” programları) erişilebilir olmalıdır.

Ekonomik erişilebilirlik - Eğitim bedeli herkes tarafından ödenebilir olmalıdır. Erişilebilirliğin bu boyutu 13. maddenin 2. fıkrasındaki ilköğretim, ortaöğretim ve yükseköğretim konularındaki düzenlemeye uygun olmalıdır: İlköğretim, “herkes için parasız olmalı” ve Taraf Devletler parasız orta ve yükseköğretimi aşamalı olarak gerçekleştirmelidir.

(c) Kabul edilebilirlik - Müfredat ve eğitim metotları da dahil olmak üzere, eğitimin şekli ve içeriği bütün öğrenciler ve uygun olan durumlarda, ebeveynler için kabul edilebilir olmalıdır, (örneğin; kültürel açıdan uygun ve kaliteli eğitim). Kabul edilebilir eğitim, 13. maddenin 1. fıkrasının eğitime yönelik hedeflerine ve bu konuda devlet tarafından onaylanan asgari eğitim standartlarına uygun olmalıdır (bkz. 13. maddenin 3. ve 4. fıkraları).

(d) Uyarlanabilirlik - Eğitim, değişen toplulukların ve toplumların ihtiyaçlarına uyarlanabilecek kadar esnek olmalı ve farklı sosyal ve kültürel ortamlardaki öğrencilerin ihtiyaçlarına cevap verebilmelidir.

7. Bütün bu birbirleriyle ilişkili ve önemli niteliklerin uygulanmasında öğrencinin en yüksek çıkarı ön planda tutulmalıdır.

11 Belirtilen bakış açısı Komite'nin yaşamaya elverişli konut hakkı ve yeterli beslenme hakkı ile ilgili olarak çizdiği analitik çerçeveye ve Birleşmiş Milletler Eğitim Hakkı Özel Raportörü'nün çalışmalarına uyum göstermektedir. Komite, 4 No'lu Genel Yorum kapsamında elverişli konut hakkına dair “mevcudiyet”, “bedeli ödenebilirlik”, “erişilebilirlik” ve “kültürel açıdan uygunluk” gibi faktörlere değinmiştir. Komite, 12 No'lu Genel Yorum kapsamında “mevcudiyet”, “kabul edilebilirlik” ve “erişilebilirlik” faktörlerini yeterli beslenme hakkının unsurları olarak değerlendirmiştir. Eğitim Hakkı Özel Raportörü, İnsan Hakları Komisyonu'na sunduğu ön rapor çerçevesinde “ilköğretim okullarının sahip olmaları gereken dört önemli özelliği, mevcudiyet, erişilebilirlik, kabul edilebilirlik ve uyarlanabilirlik” şeklinde sıralamıştır (E/CN.4/1999/49, 50. paragraf).

13. Maddenin 2. Fıkrasının (a) Bendi: İlköğretim Hakkı

8. Diğer bütün eğitim türleri ve seviyeleri gibi ilköğretim de mevcudiyet, erişilebilirlik, kabul edilebilirlik ve uyarlanabilirlik gibi ortak unsurları içermektedir.¹²

9. Komite, ilköğretim kavramını doğru yorumlamak amacıyla Herkes İçin Eğitim Dünya Bildirgesi'ne dayanmaktadır: "Çocukların aile dışındaki temel eğitimlerini sağlayan sistem ilköğretim sistemidir. İlköğretim evrensel olmalı, bütün çocukların temel öğrenme ihtiyaçlarını karşılamalı, toplumun kültürünü, ihtiyaçlarını ve imkânlarını dikkate almalıdır" (5. madde). Temel öğrenme ihtiyaçları, Bildirge'nin 1. maddesinde tanımlanmıştır.¹³

İlköğretim, temel eğitimle aynı anlama gelmese dahi, her ikisi arasında yakın bir ilişki söz konusudur. Bu bağlamda, Komite UNICEF'in [Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu] yaklaşımını benimsemektedir: "İlköğretim, temel öğretimin en önemli unsurudur".¹⁴

10. 13. maddenin 2. fıkrasının (a) bendinde de belirtildiği üzere ilköğretimin iki belirleyici özelliği mevcuttur: İlköğretim "zorunlu" ve "parasızdır". Komite'nin bu iki kavramla ilgili gözlemleri için Sözleşme'nin 14. maddesine dair 11 No'lu Genel Yorumun 6. ve 7. paragraflarına bakınız.

13. Maddenin 2. Fıkrasının (b) Bendi: Ortaöğretim Hakkı

11. Bütün eğitim türleri ve seviyeleri gibi ortaöğretim de mevcudiyet, erişilebilirlik, kabul edilebilirlik ve uyarlanabilirlik gibi ortak unsurları içermektedir.¹⁵

12. Ortaöğretimin içeriği, Taraf Devletler arasında ve zaman içerisinde değişiklik gösterse de temel eğitimin tamamlanması ve hayat boyu öğrenme ve insan gelişiminin temellerinin sağlamaştırılmasını kapsamaktadır. Ortaöğretim, öğrencileri mesleki eğitime ve daha ileri seviyedeki eğitim imkânlarına hazırlar.¹⁶

13. maddenin 2. fıkrasının (b) bendi orta eğitimin "çeşitli biçimlerine" uygulanabilir. Bu bağlamda, farklı sosyal ve kültürel ortamlardaki çocukların ihtiyaçlarına cevap verebilecek ortaöğretim imkânları esnek bir müfredat ve farklı ders verme sistemlerini içermektedir. Komite, ortaokul sistemleri ile paralellik gösteren "alternatif" eğitim sistemlerini teşvik etmektedir.

13. Sözleşme'nin 13. maddesinin 2. fıkrası (b) bendine göre ortaöğretim "her türlü uygun yöntemle ve özellikle parasız eğitimin aşamalı şekilde yaygınlaştırılması yoluyla genel olarak herkes için açık ve erişilebilir olmalıdır". Ortaöğretimin "genel olarak herkese açık" olması, ortaöğretimin öğrencinin görünürdeki kapasitesine veya ye-

¹² Bkz. 6. paragraf.

¹³ Bildirge "temel eğitim ihtiyaçları": "insanların yaşamlarını sürdürebilmek ve kapasitelerini geliştirebilmek, onurlu bir şekilde yaşamak ve çalışmak, kalkınmaya katkıda bulunabilmek ve hayat kalitesini artırmak, bilinçli kararlar verebilmek ve öğrenmeye devam edebilmek için gerek duyacağı öğrenme araçları (okuma yazma, sözlü ifade, sayı sayma ve problem çözme gibi) ve temel öğrenim içeriği (bilgi, yetenekler, değerler ve tavırlar gibi)" şeklinde tanımlamıştır (1. madde).

¹⁴ Savunuculuk Paketi, Temel Öğrenim (*Advocacy Kit, Basic Education*), 1999 (UNICEF), Bölüm 1, sayfa 1.

¹⁵ Bkz. 6. paragraf.

¹⁶ Bkz. Uluslararası Standart Eğitim Sınıflaması, 1997, UNESCO, 52. paragraf.

teneğine dayalı olmadığı ve herkesin eğitime eşit şartlarda ulaşabildiğinin göstergesidir. Komite'nin "erişilebilirlik" hakkındaki yorumu için 6. paragrafa bakınız. "Her türlü uygun yöntem" deyimini Taraf Devletlerin farklı sosyal ve kültürel bağlamlarda, değişik ve yenilikçi yaklaşımlarla ortaöğretim imkânları sunması şeklinde, ortaöğretimi güçlendirici bir anlama gelmektedir.

14. "Parasız öğretim ilkesinin tedricen uygulanması" Taraf Devletlere parasız ilköğretimin sağlanmasına öncelik tanıma yükümlülüğünün yanı sıra parasız orta ve yükseköğretimin sağlanması konusunda da somut adımlar atma yükümlülüğünü yüklemektedir. "Parasız" sözcüğünün anlamı ile ilgili Komite'nin genel gözlemleri için, 14. madde ile ilgili 11 No'lu Genel Yorumun 7. paragrafına bakınız.

Teknik ve Mesleki Eğitim

15. Teknik ve mesleki eğitim (TME) hem eğitim hakkının (6. madde 2. fıkrası), hem de çalışma hakkının bir parçasını oluşturmaktadır. 13. maddenin 2. fıkrasının b bendi, TME'yi ortaöğretimin bir parçası olarak değerlendirerek, bu seviyedeki eğitimde TME'nin önemini yansıtmaktadır. Ancak 6. maddenin 2. fıkrası TME'ye belirli bir eğitim seviyesi bağlamında değil; TME'nin "düzenli şekilde ekonomik, sosyal ve kültürel gelişim ile tam ve üretken istihdamın sağlanmasındaki" önemli rolü açısından değinmektedir. Ayrıca, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nde de teknik ve profesyonel eğitimin herkese açık olmasından bahsedilmektedir (26. madde, 1. fıkrası). Benzer şekilde, Komite de TME'nin her eğitim seviyesinin ayrılmaz bir parçasını teşkil ettiğini belirtmektedir.¹⁷

16. Teknoloji ve çalışma hayatına adım sadece TME programlarıyla sınırlı kalmamalı; ancak bu programlar genel eğitimin bir parçası olarak kabul edilmelidir. 1989 tarihli UNESCO [Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu] Teknik ve Mesleki Eğitim Sözleşmesi'ne göre TME "genel bilginin yanı sıra, teknoloji ve ilgili bilimlerle ilgili çalışmaları, uygulamaya dair becerileri, *know-how* ve ekonomik ve sosyal hayatın birçok farklı sektöründeki bakış açılarını ve farklı tür ve seviyeleri içeren bir öğrenme sürecidir" (Madde 1(a)). Bu bakış açısı, bazı ILO [Uluslararası Çalışma Örgütü] Sözleşmeleri'nde de dile getirilmiştir.¹⁸ Bu şekilde anlaşıldığında mesleki eğitim hakkı aşağıdaki unsurları içermektedir:

(a) Öğrencilerin, kişisel gelişimini, kendilerine güvenlerini ve iş fırsatlarını artıracak bilgileri ve becerileri edinmeleri ve Taraf Devletin ekonomik ve sosyal gelişimi de dahil olmak üzere ailelerin ve toplumların üretkenliğinin artırılması;

(b) Toplumun, eğitimsel, kültürel ve sosyolojik özelliklerinin dikkate alınması; ekonominin farklı sektörlerinde sağlık, güvenlik ve refah alanlarında ihtiyaç duyulan beceriler, bilgi ve yeterlilik seviyesine erişilebilmesi;

(c) Teknolojik, ekonomik değişiklikler, istihdam değişiklikleri, sosyal değişiklikler veya benzeri değişikliklerden dolayı mevcut bilgi ve becerileri geçerliliğini yitirmiş yetişkinlerin yeniden eğitilmesi;

¹⁷ Bkz. Uluslararası Çalışma Örgütü'nün 1995 tarihli (142 No'lu) İnsan Kaynaklarının Geliştirilmesi Sözleşmesi ile 1962 tarihli (117 No'lu) Sosyal Politika (Temel Hedefler ve Standartlar) Sözleşmesi.

¹⁸ Bkz. 16. dipnot.

(d) Özellikle gelişmekte olan ülkelerden gelen öğrencilere, diğer ülkelerde TME imkânı veren teknolojinin uygulanması ve yaygınlaşmasını hedefleyen programlar;

(e) Sözleşme'nin ayrımcılık yasağı ve eşitlik hükümleri bağlamında kadınların, kızların, okula gitmeyen gençliğin, çalışmayan gençliğin, göçmen işçilerin çocuklarının, mültecilerin, engellilerin ve diğer dezavantajlı grupların TME'sini geliştiren programlar.

13. Maddenin 2. Fıkrasının (c) Bendi: Yükseköğretim Hakkı

17. Diğer bütün eğitim türleri ve seviyeleri gibi yükseköğretim de mevcudiyet, erişilebilirlik, kabul edilebilirlik ve uyarlanabilirlik gibi ortak unsurları içermektedir.¹⁹

18. 13. maddenin 2. fıkrasının (c) bendinin kaleme alınış tarzı, 13. maddenin 2. fıkrasının (b) bendi ile benzerlik gösterse dahi, her iki hüküm arasında farklılıklar mevcuttur. 13. maddenin 2. fıkrasının (c) bendi öğretimin “çeşitli biçimlerine” veya özellikle TME'ye vurgu yapmamaktadır. Komite'ye göre bu durum sadece 13. maddenin 2. fıkrasının (b) bendi ile (c) bendi arasındaki virgüleme farklılığına işaret etmektedir. Farklılığın nedeni, yükseköğretimin farklı sosyal ve kültürel ortamlardaki öğrencilerin ihtiyaçlarına cevap verebilmesi için, esnek bir müfredat ve uzaktan eğitim gibi farklı ders verme tekniklerine ihtiyaç duyulmasıdır. Bu nedenle uygulamada gerek ortaöğretim gerekse yükseköğretim “çeşitli biçimlerde” olmalıdır. 13. maddenin 2 (c) bendinde teknik ve mesleki eğitime doğrudan vurgu yapılmamış olsa da, Sözleşme'nin 6. maddesinin 2. fıkrası ve İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin 26. maddesinin 1. fıkrasından anlaşılacağı üzere TME yükseköğretim de dahil olmak üzere eğitimin her seviyesinin ayrılmaz parçasını teşkil etmektedir.²⁰

19. 13. maddenin 2. fıkrasının (b) ve (c) bentleri arasındaki en belirgin farklılık ise ortaöğretimin “genel olarak herkese açık ve herkes için erişilebilir” olması ancak yükseköğretimin “kişisel yetenek temelinde herkes için erişilebilir” olmasıdır. 13. maddenin 2. fıkrasının (c) bendine göre, yükseköğretim “herkes için erişilebilir” değildir, ancak “kişisel yetenek temelinde” erişilebilirdir. Bireylerin “kişisel yetenekleri” ilgili tecrübe ve deneyimlerine göre belirlenmelidir.

20. 13. maddenin 2. fıkrasının (b) ve (c) bentlerinin belirtilen farklılıklar dışında, kaleme alınış tarzları aynıdır (örneğin; “parasız eğitimin tedricen yaygınlaştırılması”); ayrıca 13. maddenin (2) (b) bendine dair önceki yorumlara bakılmalıdır.

13. Maddenin 2. Fıkrasının (d) Bendi: Temel Eğitim Hakkı

21. Diğer bütün eğitim türleri ve seviyeleri gibi temel öğretim de mevcudiyet, erişilebilirlik, kabul edilebilirlik ve uyarlanabilirlik gibi ortak unsurları içermektedir.²¹

22. Genel anlamda, temel eğitim Herkes İçin Eğitim Dünya Bildirgesi'nde belirtilen ana eğitim kavramına uygunluk göstermektedir.²² 13. maddenin 2. fıkrasının (d) bendi kapsamında “ilköğretim görmemiş ya da ilköğretimini tamamlamamış olanlar” temel eğitim hakkına veya Herkes İçin Eğitim Dünya Bildirgesi'nde tanımlandığı şek-

¹⁹ Bkz. 6. paragraf.

²⁰ Bkz. 15. paragraf.

²¹ Bkz. 6. paragraf.

²² Bkz. 9. paragraf.

liyle ana eğitim hakkına sahiptir.

23. Herkes İçin Eğitim Dünya Bildirgesi'nden de anlaşılacağı üzere, herkesin ana veya temel eğitime ihtiyacı var. Temel eğitim sadece "ilköğretim görmemiş ya da ilköğretimi tamamlamamış olanların" sahip olduğu bir hak değildir. Temel eğitim, temel eğitim ihtiyaçlarını henüz gideremeyen herkesi kapsamaktadır.

24. Temel eğitim hakkının kullanılması sadece yaşa veya cinsiyete göre sınırlandırılmamaktadır. Söz konusu hak, çocukları, gençleri, yetişkinleri ve yaşlıları da kapsamaktadır. Bu nedenle temel eğitim, yetişkin eğitimi ve hayat boyu eğitimin ayrılmaz bir parçasıdır. Temel eğitimin bütün yaş gruplarının sahip olması gereken bir hak olması nedeniyle, müfredat ve ders verme teknikleri her yaştaki öğrenciye uygun olmalıdır.

13. Maddenin 2. Fıkrasının (e) Bendi: Okul Sistemi; Yeterli Burs Sistemi; Öğretim Personelinin Maddi Koşulları

25. "Her düzeyde okul sisteminin geliştirilmesi aktif bir şekilde yürütülmelidir" şeklindeki yükümlülük Taraf Devletin okul sistemlerini geliştirme stratejisi belirlemesi gereğine işaret etmektedir. Strateji her seviyedeki okul sistemlerini kapsmalıdır, ancak Sözleşme Taraf Devletlerin ilköğretime öncelik vermesini talep etmektedir (bkz. 51. paragraf). "Aktif bir şekilde yürütme" gerekliliği hükümetin strateji belirlemeye öncelik vermesini ve stratejinin her durumda gayret içerisinde uygulanmasını kapsamaktadır.

26. "Yeterli bir burs sisteminin geliştirilmesi" Sözleşme'nin ayrımcılık yasağı ve eşitlik hükümleriyle birlikte değerlendirilmelidir; burs sistemi dezavantajlı grupların eğitime eşit şekilde erişimini geliştirmelidir.

27. Sözleşme, "öğretim personelinin maddi koşullarının sürekli olarak iyileştirilmesinin" gerekliliğini vurgulamaktadır. Ancak, uygulamada görüldüğü üzere son yıllarda birçok Taraf Devletin ülkesindeki çalışma şartları kabul edilemeyecek kadar kötüleşmiştir. Bu durum sadece 13. maddenin (2) (e) bendine aykırılık teşkil etmemekte, ayrıca öğrencilerin eğitim hakkının tam anlamıyla hayata geçirilmesi önünde de engel teşkil etmektedir. Komite öğretmenlerin toplu pazarlık hakları da dahil olmak üzere, Sözleşme'nin 13. maddesinin 2. fıkrasının (e) bendi, 2. maddenin 2. fıkrası, 3. madde ve 6. ile 8. maddeler arasındaki bağa ve ayrıca 1966'da kabul edilen UNESCO ve ILO'nun Öğretim Personelinin Durumuna İlişkin Tavsiye Kararı ve 1997'de kabul edilen UNESCO'nun Yüksek Öğretim Akademik Personelinin Durumuna İlişkin Tavsiye Kararı'na dikkat çekmek istemektedir. Komite, Taraf Devletlerin tüm öğretim personelinin toplumdaki rollerine ve ihtiyaçlarına uygun koşulların yaratılması için alınan tedbirleri raporlarında bildirmeleri gereğine değinmektedir.

13. Maddenin 3. ve 4. Fıkraları: Eğitimsel Özgürlük Hakkı

28. 13. maddenin 3. fıkrası iki yönden ele alınmalıdır. Bunlardan ilki Taraf Devletlerin, ebeveynlerin ve vasilerin çocuklarına kendi inançlarına uygun dinsel ve ahlâki eğitim verme serbestliklerine saygı gösterme yükümlülüğüdür.²³

²³ Bu durum Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'nin 18. maddesinin 4. fıkrası ile örtüşmektedir; aynı zamanda aynı Sözleşme'nin 18. maddesinin 1. fıkrasındaki din ve inanç özgürlüğü ile de ilgilidir (bkz. İnsan Hakları Komitesi'nin 18. maddeye dair Genel Yorumu (No. 22,

Komite'ye göre belirtilen bu yönüyle madde, devlet okullarında dinler genel tarihi ve etik gibi derslerin önyargısız ve tarafsız şekilde ve ayrıca düşünce, vicdan ve ifade özgürlüklerine saygı gösterilerek verilmesine olanak tanımaktadır. Komite, belirli bir din veya inancın eğitiminin verildiği devlet eğitiminin, ayrımcılık gözetmeyen muafiyet imkânlarına yer vermemesi veya ebeveynlerin ve vasilerin taleplerini karşılayacak alternatifler sunmaması halinde 13. maddenin 3. fıkrasına aykırılık oluşacağını belirtmek istemektedir.

29. 13. maddenin 3. fıkrasının diğer yönü, ebeveynlerin ve vasilerin “devletin koyduğu ya da onayladığı asgari eğitim standartlarına uygun” olmaları koşuluyla diğer okulları seçme özgürlüğüdür. Bu hüküm, 1. fıkrada ortaya konmuş ilkelere uyulması ve verilen eğitimin devlet tarafından belirlenebilecek asgari standartlara uygun olması gereği göz önünde tutularak, “bireylerin ve kuruluşların eğitim kurumları kurma ve yönetme özgürlüklerini” teyit eden 13. maddenin 4. fıkrası ile birlikte değerlendirilmelidir. Söz konusu asgari standartlar kabul, müfredat, sertifikaların tanınması gibi konularla ilgili olabilir. Standartlar, Sözleşme'nin 13. maddesinin 1. fıkrasında belirtilen eğitim hedeflerine uygun olmalıdır.

30. 13. maddenin 4. fıkrasına göre, yabancılar da dahil olmak üzere herkes eğitim kurumları kurma ve yönetme özgürlüğüne sahiptir. Özgürlük aynı zamanda tüzel kişileri, örneğin kuruluşları veya işletmeleri, kapsmalıdır. Özgürlük, yuvalar, anaokulları, üniversiteler ve yetişkinler için eğitim kurumları da dahil olmak üzere her türde eğitim kurumları kurma ve yönetme hakkını içermektedir. Ayrımcılık gözetmeme, fırsat eşitliği ve herkesin topluma etkili şekilde katılımı ilkeleri doğrultusunda, Taraf Devletler 13. maddenin 4. fıkrasında belirtilen özgürlüğün toplumdaki bazı grupların eğitim imkânlarının aşırı derecede farklılaşmasına yol açmamasını güvence altına almaktadır.

13. Madde: Genel Uygulamaya Tabi Özel Konular

Ayrımcılık Yasağı ve Eşitlik

31. Sözleşme'nin 2. maddesinin 2. fıkrasında yer alan ayrımcılık yasağı aşamalı şekilde gerçekleştirme veya kaynakların yeterliliği gibi kısıtlara tabi değildir. Ayrımcılık yasağı, eğitimin her yönünü ve uluslararası alanda yasaklanmış bütün ayrımcılık nedenlerini kapsamaktadır. Komite, 2. maddenin 2. fıkrasını ve 3. maddeyi UNESCO Eğitimde Ayrımcılığa Karşı Sözleşme, Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi, Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme, Çocuk Haklarına Dair Sözleşme ve ILO'nun 1989 tarihli Yerli Halklar ve Kabile Halkları Sözleşmesi (169 No'lu Sözleşme) ışığında yorumlamakta ve aşağıdaki konulara dikkat çekmek istemektedir:

32. Erkeklerle kadınlar arasındaki eşitliği ve dezavantajlı gruplar açısından *de facto* eşitliği sağlamak amacıyla kabul edilen geçici özel tedbirler, farklı gruplar için

kirک sekizinci oturum, 1993). İnsan Hakları Komitesi'ne göre 18. maddenin temel özelliği askıya alınmanın veya maddeye aykırı düzenleme getirmenin mümkün olmamasıdır (belirtilen Sözleşme'nin 4. maddesinin 2. fıkrası).

eşit olmayan veya farklı standartların oluşması sonucunu doğurmadığı ve amaçlanan hedeflere ulaşıldıktan sonra uygulanmalarına devam edilmediği sürece eğitimle ilgili ayrımcılık yasağının ihlali sonucunu doğurmazlar.

33. Bazı hallerde, 2. maddenin 2. fıkrasında belirtilen kategorileri teşkil eden gruplara yönelik ayrı eğitim sistemleri veya ayrı eğitim kurumları Sözleşme'nin ihlali sonucunu doğurmazlar. Bu bağlamda, Komite, 1960 tarihli UNESCO Eğitimde Ayrımcılığa Karşı Sözleşme'nin, 2. maddesini teyit etmektedir.²⁴

34. Komite, Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin 2. maddesi ve UNESCO Eğitimde Ayrımcılığa Karşı Sözleşme'nin 3. maddesinin (e) bendine dikkat çekerek, ayrımcılık yasağının, Taraf Devletin yetkisi altındaki yerlerde yaşayan, yabancılar da dahil olmak üzere, ve medeni durumlarına bakılmaksızın okul çağına gelmiş herkesi kapsadığını belirtmek istemektedir.

35. Farklı coğrafi alanlara göre eğitimde kalite farklılığına yol açacak farklı harcama politikaları Sözleşme çerçevesinde ayrımcılığa yol açabilir.

36. Komite, engellilerin eğitim hakkından faydalanması kapsamındaki konulara değinen 5 No'lu Genel Yorumun 35. paragrafını ve yaşlıların haklarına yönelik hususları dile getiren Sözleşme'nin 13-15. maddelerine dair 6 No'lu Genel Yorumun 36-42. paragraflarını yinelemektedir.

37. Taraf Devletler, herhangi bir *de facto* ayrımcılığı tespit etmek ve ayrımcılığı giderecek tedbirleri almak amacıyla ilgili bütün politikalar, kurumlar, programlar, harcamalar ve diğer bütün uygulamalar da dahil olmak üzere eğitimi yakından takip etmelidir. Eğitimle ilgili bütün veriler, ayrımcılık yasağına uyulup uyulmadığını tespit için, toplanmalıdır.

Akademik Özgürlük ve Kurumsal Özerklik²⁵

38. Birçok Taraf Devlet raporunun incelenmesi neticesinde, Komite eğitim hakkından faydalanmanın ancak eğitim personelinin ve öğrencilerin akademik özgürlüğünün gerçekleşmesi halinde mümkün olabileceğini belirtmek istemektedir. Bu bağ-

24 2. madde'ye göre:

“Bir Devlet tarafından izin verilmesi halinde, aşağıdaki durumlar bu Sözleşme'nin 1. maddesi anlamında ayrımcılık oluşturmayacaktır:

(a) Eğitimden eşit yararlanma olanağı sunmak, öğretim elemanlarına ek olarak okul binalarının ve malzemelerinin standartlarının da aynı nitelikte olmasını sağlamak ve aynı ya da eş değerde ders görme fırsatı sunmak koşuluyla, her iki cinsiyetten öğrenciler için ayrı eğitim sistemlerinin veya kurumlarının kurulması ya da sürdürülmesi;

(b) Katılımın ya da devamın isteğe bağlı olması ve sunulan eğitimin yetkili makamlar tarafından aynı düzeydeki eğitim için belirlenebilecek ya da onaylanabilecek standartlara uyması koşuluyla, öğrencilerin ebeveynlerinin ya da vasislerinin isteklerine uygun bir eğitim vermek üzere din ve dil gerekçeleriyle ayrı eğitim sistemlerinin veya kurumlarının kurulması ya da sürdürülmesi;

(c) Herhangi bir grubun dışlanmasını değil, kamu makamlarınca sağlananlara ek eğitim kolaylıkları sağlamayı amaçlaması ve bu amaç uyarınca çalışması ve sunulan eğitimin yetkili makamlar tarafından aynı düzeydeki eğitim için belirlenebilecek ya da onaylanabilecek standartlara uyması koşuluyla özel eğitim kurumlarının kurulması ya da sürdürülmesi.”

25 Bkz. UNESCO'nun Yüksek Öğretim Akademik Personelinin Durumuna İlişkin UNESCO Tavsiye Kararı (1997).

lamda Komite, 13. maddede bu konu üzerinde açıkça durulmamış olsa dahi, akademik özgürlüğe dair gözlemlerini açıklama gereğini duymaktadır. Komite'nin bu konudaki tespitleri özellikle yükseköğretim kurumları ile ilgilidir; çünkü Komite'nin gözlemlerine göre yükseköğretim personeli ve öğrenciler akademik özgürlüğü engelleyecek siyasi baskılar ve diğer benzeri baskılara maruz kalabilirler. Komite, eğitim sektöründeki personelin ve öğrencilerin akademik özgürlüğü olduğunu ve aşağıdaki birçok tespitin genel nitelikli tespitler olduğunu vurgulamak istemektedir.

39. Akademik toplumun üyeleri, gerek bireysel gerekse kolektif olarak, araştırma yapma, eğitim verme, tartışma, bilgi ve düşünce geliştirme, bilgilerini aktarma konusunda, belgelemede, yaratıcılıkta ve bir eser ortaya koymada özgürdür. Akademik özgürlük bireylerin çalıştıkları kurumlar ve sistem hakkında düşüncelerini serbestçe ifade edebilme, görevlerini yerine getirirken ayrımcılığa veya devlet ya da diğer bir aktörün baskılarına maruz kalmama özgürlüklerini ve aynı otorite altındaki bireylerin sahip olduğu uluslararası insan haklarından faydalanabilmeyi içermektedir. Akademik özgürlük hakkı, diğerlerinin akademik özgürlüğüne uyma yükümlülüğünü, farklı görüşlerin tartışılabileceği ortamların yaratılmasını ve ayrımcılığın yasaklandığı konularda ayrımcılık gözetmemeyi içermektedir.

40. Akademik özgürlükten faydalanabilme yükseköğretim kurumlarının özerkliğini gerektirmektedir. Özerklik, yükseköğretim kurumlarının akademik çalışmalar, standartlar, yönetim ve ilgili faaliyetler açısından etkili karar alabilmeleri için belirli bir düzeydeki öz yönetim gereksinimidir. Ancak öz yönetim, özellikle devletin üniversiteyi finanse ettiği göz önünde tutulursa, hesap verebilir bir nitelikte olmalıdır. Yükseköğretime yönelik kamusal yatırımlar dikkate alındığında kurumsal özerklik ve hesap verebilirlik arasında denge kurulmalıdır. Konuya ilişkin birden fazla model mevcut olabilir; ancak her halde kurumsal düzenlemeler adil, tarafsız, hakkaniyete uygun, mümkün olduğu ölçüde saydam ve katılımcı olmalıdır.

Okullarda Disiplin²⁶

41. Komite'ye göre, cismani ceza, İnsan Hakları Evrensel Beyanname'si ve her iki Sözleşme'nin giriş bölümlerinde yer verilen temel yönlendirici ilkeye aykırılık teşkil eder. Bu ilke bireyin onurudur.²⁷ Okullarda disiplin sağlamanın diğer şekilleri, örneğin kamunun önünde küçük düşürme, insan onuruna aykırılık teşkil edebilir. Hiçbir disiplin sağlama şekli, örneğin yeterli beslenme hakkının ihlali, Sözleşme'deki hakların ihlaline neden olmamalıdır. Taraf Devlet, yetkisi altındaki kamu veya özel eğitim kurumlarının Sözleşme'ye aykırı disiplin sağlama tedbirlerine başvurmalarını güvence altına alacak tedbirler almalıdır. Komite, bazı Taraf Devletlerin okulların şiddet

²⁶ Komite, bu paragrafın kaleme alınması aşamasında uluslararası insan hakları sistemindeki son dönem uygulamaları dikkate almıştır. Örneğin, Çocuk Hakları Komitesi'nin Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin 28. maddesinin 2. fıkrasını yorumlama şekli ve İnsan Hakları Komitesi'nin Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'nin 7. maddesini yorumlama tarzı dikkate alınmıştır.

²⁷ Komite'ye göre, Beyanname'nin 26. maddesinde yer alması da, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'yi kaleme alanlar insan onurunu tüm eğitimin yönelmesi gereken hedeflere açık bir şekilde dahil etmiştir (13.maddenin 1. fıkrası).

unsuru taşımayan “olumlu” disiplin sağlama yöntemlerine başvurmaları için başlatıkları girişimleri desteklemektedir.

13. Maddenin Sınırlandırılması

42. Komite, Sözleşme'nin sınırlandırma hükmü olan 4. maddenin esas amacının devletin hakları sınırlandırmasına imkân tanımak değil, bireylerin haklarını korumak olduğuna değinmek istemektedir. Sonuç olarak, ulusal güvenlik ve kamu düzeninin korunması gibi gerekçelerle bir üniversiteyi veya eğitim kurumunu kapatan bir Taraf Devlet, böyle ciddi bir tedbirin gerekliliğini 4. maddedeki her bir unsuru dikkate alarak kanıtlayabilmelidir.

II. Taraf Devletlerin Yükümlülükleri ve İhlaller

Genel Hukuki Yükümlülükler

43. Haklarının aşamalı bir şekilde ve azami kaynaklar ölçüsünde gerçekleştirilmesini öngören Sözleşme, Taraf Devletler üzerinde derhal etki doğuracak yükümlülüklerle de yer vermektedir.²⁸ Taraf Devletler, eğitim hakkının “herhangi bir ayırım gözetilmeksizin” (2. maddenin 2. fıkrası) uygulanmasını güvence altına almayı ve 13. maddenin tam anlamıyla gerçekleştirilmesi için “tedbirler almayı” taahhüt etmektedir.²⁹ Söz konusu tedbirler, kararlı, somut olmalı ve eğitim hakkının tam olarak gerçekleştirilmesini hedeflemelidir.

44. Eğitim hakkının aşamalı şekilde gerçekleştirilmesi, Taraf Devletlerin sorumluluklarının anlamını yitirdiği şekilde algılanmamalıdır. Aşamalı şekilde gerçekleştirme, Taraf Devletlerin 13. maddenin³⁰ tam olarak gerçekleşmesi için “mümkün olduğu kadar etkili ve hızlı hareket etmek” konusunda açık ve sürekli bir yükümlülüğe sahip olduklarını göstermektedir.

45. Sözleşme'deki diğer bütün haklarla ve aynı zamanda eğitim hakkıyla da ilgili olarak, geriye götürücü tedbirlerin alınmayacağı yönünde bir karine mevcuttur. Geriye götürücü tedbirlerin alındığı hallerde, Taraf Devletler bu tedbirlerin diğer bütün alternatiflerin dikkatli bir şekilde gözden geçirilmesi ve Taraf Devletin mevcut bütün kaynaklarının azamisinin kullanılması bağlamında Sözleşme'deki bütün hakların toplamının göz önünde tutulması kaydıyla alındığını ispat etmelidir.³¹

46. Eğitim hakkı, diğer tüm insan hakları gibi Taraf Devletlere üç tür veya seviyede yükümlülük yüklemektedir: saygı duyma, koruma ve yerine getirme yükümlülüğü. Yerine getirme yükümlülüğü aynı zamanda destek olma ve sağlama yükümlüğünü de içermektedir.

47. Saygı duyma yükümlülüğü, Taraf Devletlerin eğitim hakkının kullanılmasını engelleyecek tedbirleri almamalarını gerektirir. Koruma yükümlülüğü, Taraf Devletlerin üçüncü kişilerin eğitim hakkına müdahalelerini engellemeye yönelik tedbirler al-

²⁸ Bkz. 3 No'lu Genel Yorum, 1. paragraf.

²⁹ Bkz. 3 No'lu Genel Yorum, 2. paragraf.

³⁰ Bkz. 3 No'lu Genel Yorum, 9. paragraf.

³¹ Bkz. 3 No'lu Genel Yorum, 9. paragraf.

malarını gerektirmektedir. Destek olmayı kapsayan yerine getirme yükümlülüğü, Taraf Devletlerin bireylerin ve toplulukların eğitim hakkından faydalanmasına destek olacak olumlu tedbirleri almalarını öngörmektedir. Son olarak, Taraf Devletler eğitim hakkını sağlama yükümlülüğü altındadır. Genel kural olarak, Taraf Devletler, bir bireyin veya grubun, kendi kontrolü dışındaki nedenlerden dolayı kendi imkânlarıyla bir haktan faydalanamaması halinde Sözleşme'deki belirli bir hakkı sağlama yükümlülüğü altındadır. Ancak, bu yükümlülüğün kapsamı Sözleşme metnine tabidir.

48. Bu bağlamda, 13. maddenin iki özelliğine değinmek gereklidir. Her şeyden önce, 13. maddenin birçok halde eğitim sağlama yükümlülüğünü devletlere yüklediği açıktır. Örneğin; Taraf Devletler, “her düzeyde okullar sisteminin geliştirilmesini aktif bir şekilde yürüteceklerdir” (13. madde (2) (e)). 13. maddenin 2. fıkrasının kaleme alınış tarzından görüldüğü üzere, ilköğretim, ortaöğretim, yükseköğretim ve temel öğretim açısından Taraf Devletin yerine getirme (sağlama) yükümlülüğünün parametreleri her eğitim seviyesi için aynı değildir. Bu bağlamda, Sözleşme metninden anlaşılacağı üzere, Taraf Devletler eğitimi sağlama yükümlülüğüne sahiptir; ancak bu yükümlülüğün kapsamı her öğretim seviyesi için aynı değildir. Komite'nin 13. madde ile ilgili olarak belirtilen şekildeki yorumu, birçok Taraf Devletteki yasalar ve uygulama ile örtüşmektedir.

Özel Hukuki Yükümlülükler

49. Taraf Devletler, eğitimin tüm seviyeleri için müfredatın 13. maddenin 1. fıkrasındaki hedeflere yönelik olmasını güvence altına almalıdır.³² Taraf Devletler aynı zamanda eğitimin 13. maddenin 1. fıkrasındaki hedefleri gerçekleştirmeye yönelik olup olmadığını takip edecek şeffaf ve etkili bir sistem kurabilmelidir.

50. 13. maddenin 2. fıkrası bağlamında, Taraf Devletler eğitim hakkının gerekli her bir özelliğine dair (mevcudiyet, erişilebilirlik, kabul edilebilirlik, uyarlanabilirlik) saygı duyma, koruma, sağlama yükümlülüğü altındadır. Örnek vermek gerekirse; devlet, özel okulları kapatmayarak eğitimin mevcudiyetine olanak tanımalı, ebeveynler ve işverenler de dahil olmak üzere üçüncü kişilerin kız çocuklarını okula göndermemelerine engel olmalı ve eğitimin erişilebilirliğini güvence altına almalı, eğitimin azınlıklar ve yerel halklar için kültürel açıdan uygun olmasını ve herkes için kaliteli olmasını sağlayacak olumlu tedbirler alarak eğitimin kabul edilebilir nitelikte olmasını sağlamalı, değişen dünyada öğrencilerin değişen ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik bir müfredat hazırlanması için kaynak yaratmalı ve sağlamalı; sınıflar inşa etme, programlar oluşturma, eğitim materyalleri hazırlama, öğretmenleri eğitime ve onlara uygun ücret verme de dahil olmak üzere aktif bir şekilde okul sistemleri kurarak eğitimin mevcudiyetini sağlamalıdır.

³² Bu bağlamda Taraf Devletlere destek olacak Uluslararası Eğitimde Müfredat ve Ders Kitabı Geliştirmeye İlişkin UNESCO Kılavuzu (ED/ECS/HCI) gibi birçok kaynak mevcuttur. 13. maddenin 1. fıkrasının amaçlarından biri insan haklarına ve temel özgürlüklere saygıyı güçlendirmektir, bu bağlamda Taraf Devletler, Genel Kurul'un 1996 yılında kabul ettiği On Yıl Eylem Planı başta olmak üzere, İnsan Hakları Eğitimi Birleşmiş Milletler On Yılı çerçevesindeki gelişmeleri ve İnsan Hakları Yüksek Komiserliği'nin geliştirdiği İnsan Hakları Eğitimi Ulusal Eylem Planı Kılavuzu isimli ilkeleri incelenmelidir.

51. Görüldüğü üzere, ilköğretim, ortaöğretim, yüksek ve temel öğretim açısından Taraf Devletlerin yükümlülükleri aynı değildir. 13. maddenin 2. fıkrasına göre Taraf Devletler zorunlu, parasız ilköğretimin gerçekleştirilmesine öncelik tanınmalıdır.³³ 13. maddenin 2. fıkrasının anlamı, 14. madde kapsamında da zorunlu, parasız ilköğretime öncelik verilmesiyle güçlendirilmiştir. Herkese ilköğretim sağlama yükümlülüğü, tüm Taraf Devletlerin derhal yerine getirmeleri gereken bir yükümlülüktür.

52. 13. maddenin 2. fıkrasının (b)-(d) bentleri kapsamında, Taraf Devlet yetkisi altındaki herkes için ortaöğretim, yükseköğretim ve temel öğretimi gerçekleştirmek için “tedbir alma” (2. maddenin 1. fıkrası) yükümlülüğünü derhal yerine getirmelidir. Taraf Devlet, en azından Sözleşme’ye uygun şekilde ortaöğretim, yükseköğretim ve temel öğretimi gerçekleştirecek bir ulusal eğitim stratejisi kabul etmek ve uygulamak yükümlülüğü altındadır. Bu şekilde bir strateji, kaydedilen ilerlemenin takip edilmesine yarayacak eğitim hakkına dair hedef ve göstergeler gibi mekanizmaları da içermelidir.

53. 13. maddenin 2. fıkrası (e) bendine göre, Taraf Devletler dezavantajlı gruplara destek olmaya yönelik yeterli bir burs sisteminin yerleşmesini güvence altına almaktadır.³⁴ “Her düzeydeki okullar sisteminin geliştirilmesinin” aktif bir şekilde yürütülmesi yükümlülüğü Taraf Devletin birçok halde eğitim hakkının gerçekleşmesi konusundaki temel sorumluluğunu güçlendirmektedir.³⁵

54. Taraf Devletler, 13. maddenin 3. ve 4. fıkralarına uygun şekilde kurulan bütün eğitim kurumlarının uymaları gereken “asgari eğitim standartlarını” oluşturmalıdır. Aynı zamanda, belirtilen standartları takibe yönelik şeffaf ve etkili bir sistem oluşturulmalıdır. Taraf Devlet, 13. maddenin 3. ve 4. fıkralarına uygun şekilde kurulan eğitim kurumlarını finanse etme yükümlülüğü altında değildir; ancak, bir devlet özel eğitim kurumlarına maddi destek sağlamak isterse, böyle bir desteği ayrımcılığın yasaklandığı konularda herhangi bir ayırım gözetmeden gerçekleştirmelidir.

55. Taraf Devletler, toplumların ve ailelerin çocuk işgücüne bağımlı bir hayat sürdürmemelerini güvence altına almadırlar. Komite, çocuk işgücünün engellenmesinde eğitimin ve 1999 tarihli Kötü Şartlardaki Çocuk İşçiliği Sözleşmesi’nin (Sözleşme No. 182) 7. maddesinin 2. fıkrasındaki³⁶ yükümlülüklerin önemini teyit etmektedir. Ayrıca, Taraf Devletler cinsiyet ve benzeri nedenlerle kızların, kadınların ve diğer dezavantajlı grupların eğitime erişimlerinin engellenmesini ortadan kaldırmalıdır.

56. Komite, Genel Yorum No. 3’de, Taraf Devletlerin “münferiden ve ekonomik ve teknik plan başta olmak üzere uluslararası yardım ve işbirliği yoluyla” Sözleşme’de

³³ “Zorunlu” ve “parasız” kavramlarının anlamı için 11 No’lu Genel Yoruma bakınız.

³⁴ Uygun durumlarda, burs sistemi, 2. maddenin 1. fıkrasında belirtilen uluslararası destek ve işbirliğine konu olabilir.

³⁵ UNICEF’e göre: “Sadece Devlet ... bütün unsurları tutarlı fakat esnek bir eğitim sisteminde bir araya getirebilir”. UNICEF, *The State of the World’s Children*, 1999, “*The Education Revolution*”, sayfa 77.

³⁶ 7. maddenin 2. paragrafına göre, “Her üye, çocuk işçiliğinin ortadan kaldırılmasında eğitimin önemini dikkate alarak etkin ve belli bir zamanla sınırlı şu önlemleri alır: ... (c) çocukların kötü şartlardaki çocuk işçiliğinden uzaklaştırılmaları için ücretsiz temel eğitim ve mümkün ve uygun olduğu takdirde mesleki eğitim sağlanması...” (Uluslararası Çalışma Örgütü, 182 No’lu Kötü Şartlardaki Çocuk İşçiliği Sözleşmesi, 1999).

tanınan hakların, eğitim hakkı gibi, kullanılmasını sağlamak amacıyla tedbirler alma yükümlülüğüne dikkat çekmektedir.³⁷ Sözleşme'nin 2. maddesinin 1. fıkrası ve Sözleşme'nin 23. maddesi, Birleşmiş Milletler Şartı'nın 56. maddesi, Herkes İçin Eğitim Dünya Bildirgesi'nin 10. maddesi, Viyana Bildirgesi ve Eylem Programı'nın I. Bölüm, 34. paragrafı Taraf Devletlerin eğitim hakkının tam olarak kullanılmasını sağlamak için uluslararası yardım ve işbirliğine başvurması ile ilgili yükümlülüğünü güçlendirmektedir. Uluslararası antlaşmaların müzakeresi ve kabulü ile ilgili olarak, Taraf Devletler bu belgelerin eğitim hakkı üzerinde olumsuz bir etki yaratmasını engelleyecek güvenceleri almalıdır. Benzer şekilde, uluslararası finans kuruluşları da dahil olmak üzere uluslararası örgütlerin üyeleri olarak devletler, faaliyetlerinin eğitim hakkını göz önünde bulundurması konusunda dikkatli olmalıdırlar.

57. Komite, 3 No'lu Genel Yorumda Taraf Devletlerin, eğitimin en temel halleri de dahil olmak üzere Sözleşme'de yer alan her bir hakkın en azından asgari ölçüde gerçekleşmesini güvence altına alma şeklindeki asgari temel yükümlülüklerini dile getirmektedir. 13. madde bağlamında, bu temel yükümlülük herkesin hiçbir ayırım gözetilmeden devlet eğitim kurumlarına ve programlarına kabul edilmesini; eğitimin 13. maddenin 1. fıkrasında belirtilen hedeflere uygunluk göstermesini; 13. maddenin (2) (a) bendine uygun şekilde herkese ilköğretim olanağının sağlanmasını; ortaöğretim, yükseköğretim ve temel öğretimi de kapsayan bir ulusal eğitim stratejisinin kabul edilmesini ve uygulanmasını; devletin veya üçüncü kişilerin bir müdahalesi olmadan “azami eğitim standartlarına uygun” eğitimin özgürce seçilebilmesini (13. maddenin 3. ve 4. fıkraları) içermektedir.

Ihlaller

58. 13. maddenin normatif içeriği (I. Bölüm) Taraf Devletlerin genel ve özel yükümlülüklerine uygulandığı zaman, eğitim hakkı ihlallerinin belirlenmesine yönelik dinamik bir süreç söz konusu olacaktır. 13. maddenin ihlali devletin icrai bir eylemi veya Sözleşme'nin öngördüğü tedbirleri almama şeklindeki ihmali bir eylemi neticesinde de gerçekleşebilir.

59. Örnek vermek gerekirse, 13. madde ihlalleri: Eğitim alanında bireyler veya gruplar aleyhine ayrımcılık yapan hukuki düzenlemeler kabul etme veya bu yöndeki düzenlemeleri yürürlükten kaldırmama; eğitimde *de facto* ayrımcılığı önlemeye yönelik tedbirler almama; 13. maddenin 1. fıkrasında yer alan eğitim hedeflerine aykırılık teşkil eden bir müfredat uygulama; 13. maddenin 1. fıkrasına uygun davranılıp davranılmadığını takip eden şeffaf ve etkili bir sistem kuramama; öncelikli olarak zorunlu ve herkes için parasız ilköğretime geçememe; ortaöğretim, yükseköğretim ve temel öğretimin 13. maddenin 2 (b)-(d) bentlerine uygun olarak aşamalı bir şekilde gerçekleştirilmesi için kararlı, somut ve kesin hedefli tedbirler alamama; özel eğitim kurumlarının yasaklanması; özel eğitim kurumlarının 13. maddenin 3. ve 4. fıkralarının gerekli gördüğü asgari eğitim standartlarına uygunluk göstermelerini güvence altına almama; eğitim personelinin ve öğrencilerin akademik özgürlüğünün engellenmesi; si-

³⁷ Bkz. 3 No'lu Genel Yorum, 13–14. paragraflar.

yasi gerilim dönemlerinde eğitim kurumlarını 4. maddeye aykırı şekilde kapatma şeklindedir.

III. Devlet Dışı Aktörlerin Yükümlülükleri

60. Sözleşme'nin 22. maddesine göre, Birleşmiş Milletler organlarının ve yardımcı kuruluşlarının, ülke düzeyinde Birleşmiş Milletler Kalkınma Yardımı Çerçevesi (UN-DAF) de dahil olmak üzere, 13. maddenin gerçekleşmesi açısından önemi büyüktür. Eğitim hakkının gerçekleştirilmesi için sivil toplum da dahil olmak üzere ilgili bütün aktörler arasındaki uyumu ve etkileşimi sağlayacak eşgüdümlü çabalar gereklidir. UNESCO, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı, UNICEF, ILO, Dünya Bankası, bölgesel kalkınma bankaları, Uluslararası Para Fonu ve Birleşmiş Milletler sistemindeki diğer ilgili birimler eğitim hakkının ulusal düzeyde gerçekleşebilmesi için, kendi çalışma alanlarına uygun şekilde, birbirlerinin tecrübelerinden faydalanmalıdır. Özellikle, Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu gibi uluslararası finans kurumları kredi politikalarında, kredi sözleşmelerinde, yapısal uyum programlarında ve borç krizine yönelik alınan önlemlerde eğitim hakkının korunmasına önem vermelidir.³⁸ Komite, Taraf Devlet raporlarının incelenmesi sırasında 13. madde çerçevesindeki yükümlülüklerin yerine getirilmesinde devlet dışı aktörlerin sağladığı desteğin etkilerini de göz önünde bulunduracaktır. Birleşmiş Milletler'in uzmanlaşmış kuruluşları, programları ve diğer organlarının insan haklarına dayalı yaklaşımları eğitim hakkının gerçekleşmesine önemli bir destek sağlamış olacaktır.

38 Bkz. Genel Yorum No. 2, 9. paragraf.